

KAMIL DOMAGAŁA

SŁUPSK

KOMPUT WOJSKA KORONNEGO W 1635 ROKU

W 1629 roku w Altmarku Polska i Szwecja zawarły sześcioletni rozejm, na mocy którego strona szwedzka mogła pobierać cła w wielkości 3,5% od towarów spławianych Wisłą. Wojska szwedzkie obsadziły także kilka twierdz na terenie Prus Królewskich¹. Niekorzystne dla Polski warunki zawieszenia broni sprawiły, że oczywiście wydawało się to, iż będzie ona dążyć do zmienienia postanowień rozejmu. Można było dokonać na drodze pokojowej lub wojennej.

W momencie wygasania rozejmu altmarskiego sytuacja Polski była korzystniejsza niż w okresie jego zawierania, bowiem lata 1634-1635 przyniosły pomyślne dla Polski rozstrzygnięcia na granicy wschodniej i południowej.

W 1632 r. wojska carskie, dowodzone przez Michaiła Szeina, wkroczyły w granice Polski i obległy Smoleńsk. Uchwalone na sejmie koronacyjnym podatki umożliwiły zaciągnięcie silnej, liczącej 23 tys. żołnierzy armii. W jej skład wchodziło 2770 husarzy, 1460 rajtarów, 3860 piechurów niemieckich, 2050 dragonów, 6400 piechurów polskich wzorowanych na niemieckiej piechocie oraz 2600 piechurów polskich². Po okrążeniu Szeina i zmuszeniu go do kapitulacji, wojska Władysława IV przeszły do kontrofensywy, powstrzymanej jednak pod Białą. Obie strony konfliktu były zainteresowane zakończeniem działań zbrojnych. Pokój zawarto w Polanowie 14 czerwca 1634 r. Na jego mocy przy Polsce pozostały ziemie uzyskane dzięki pokojowi w Dywilinie. Pokój polanowski zabezpieczał także wschód Polski przed ewentualnym atakiem wojsk cara. Ceną za zawarcie układu było zrzeczenie się przez króla Władysława IV praw do korony carskiej³.

Rok 1634 przyniósł także rozstrzygnięcie na granicy południowej. Awanturnicza polityka bejlerbeja Sylistrii Mehmeda Abazy oraz ustawiczne wypadki czajek kozackich groziły najazdem tureckim. Już w 1633 r. Kantymir, chan ord nogajskich, najechał południowe kresy Polski. Uchodzących z jasyrem Tatarów dogonił jednak het-

---

¹ W. Konopczyński, *Kwestia bałtycka do XX w.*, Gdańsk-Bydgoszcz-Szczecin 1947, s. 102-103.

² Biblioteka Raczyńskich, rkps 17, k. 426.

³ Przy okazji zatwierdzania pokoju okazało się, że dokument nadający tron moskiewski Władysławowi IV zaginął, co może świadczyć o niezbyt dużym przywiązywaniu przez króla wagi do tytułu cara.

man Stanisław Koniecpolski i zdołał ich pobić na terenie Mołdawii, w bitwie pod Sasowym Rogiem. Również atak Abazy Paszy, prowadzącego ok. 24 tys. żołnierzy, został odparty przez Koniecpolskiego, broniącego się w ufortyfikowanym obozie pod Kamieńcem Podolskim. Polska wysłała wówczas do sułtana Murada IV poselstwo mające wysondować plany Porty. Na jego czele stał Aleksander Trzebiński, podkomorzy lwowski. Chłodne przyjęcie posła utwierdziło Warszawę w przekonaniu o nieuchronności nadchodzącej wojny. Pamiętając, jak wielkie niebezpieczeństwo groziło Polsce w 1621 r., sejm wyraził zgodę na zaciągnięcie silnej armii. Problem stanowiła trwająca jeszcze wojna z Moskwą, uniemożliwiająca skoncentrowanie większych sił na południu. Z tego względu Polska chętnie przystąpiła do rozmów pokojowych z carem. Po zawarciu wspomnianego pokoju w Polanowie naczelné dowództwo mogło przerzucić wojska przeciwko Muradowi IV. Na miejsce koncentracji wybrano Kamieniec Podolski. Po zakończeniu gromadzenia oddziałów Koniecpolski dysponował licznym i wartościowym wojskiem. Same jednostki komputowe liczyły 10 400 kawalerzystów, 20 610 piechurów i dragonów wraz z 75 działami⁴. Obok wymienionych wojsk pod Kamieńcem znalazły się także jednostki wojsk prywatnych oraz Kozacy. Dzięki tak dużej koncentracji Koniecpolski dysponował ok. 62 tys. ludzi. Pod względem liczebności wojsko to ustępowało więc jedynie armii wystawionej w 1621 roku⁵. Problemy z niesubordynacją lenników sułtana: hospodara mołdawskiego i wołoskiego oraz jawna odmowa pomocy ze strony chana tatarskiego wpłynęły jednak na zmianę polityki sułtana. Manifestacja silnej armii koronnej zgromadzonej pod Kamieńcem Podolskim ostatecznie ostudziła wojenne zapędy Porty i skłoniła ją do podjęcia rozmów pokojowych.

W wyniku tych sukcesów Rzeczpospolita zneutralizowała ewentualne zagrożenia swych granic na południu i wschodzie. Zwycięstwa Władysława IV stanowiły również klęskę dyplomacji szwedzkiej. Jeszcze Gustaw Adolf czynił starania mające na celu wywołanie wojny Polski z Moskwą. Nieco mniej aktywnie starał się o wywołanie wojny z Polską w Stambule. Plany te miały na celu odciągnięcie uwagi Warszawy od spraw związanych z odzyskaniem portów i twierdz w Prusach oraz uniemożliwienie ewentualnego wsparcia Habsburgów w toczącej się wojnie trzydziestoletniej.

Zawarcie pokoju z Rosją i Turcją umożliwiło skoncentrowanie wszystkich dostępnych sił przeciwko Szwecji. Pomimo dużych kosztów związanych z prowadzonymi wcześniej działaniami zbrojnymi szlachta koronna odniosła się z dużym zrozumieniem do potrzeby przeprowadzenia przygotowań do spodziewanej wojny⁶. Natomiast szlachta litewska, na którą głównie spadł ciężar prowadzenia wojny z Moskwą, odniosła się do tego z pewną rezerwą.

Władysław IV wraz z naczelnym dowództwem przystąpili bardzo starannie do przygotowań wojennych. Należało sporządzić plan przyszłej kampanii, ustalić wiel-

⁴ *Komput wojska koronnego w obozie pod Kamieńcem przeciw cesarzowi turekiemu będącego anno 1634*, Biblioteka Uniwersytetu we Wrocławiu, rkps. Akc 1949, KN 439, t. II, s. 644-645.

⁵ L. Podhorodecki, *Stanisław Koniecpolski ok. 1592-1646*, Warszawa 1978, s. 312.

⁶ A. Filipczak-Kocur, *Skarb koronny za Władysława IV 1632-1648*, Opole 1991, s. 37-39.

kość i skład armii oraz wzmocnić potencjał obronny wybrzeża. Ze względu na tematykę pracy jedynie ustalenie składu wojska zostanie szczegółowo omówione.

Najprawdopodobniej w drugiej połowie 1634 r. powstał plan przyszłej kampanii. Został on napisany w postaci dyskursu, nie wiadomo jednak, kto jest jego autorem⁷. W części poświęconej działaniu armii na lądzie anonim proponował jak najszybsze zajęcie kluczowych twierdz w Prusach, mogących stanowić oparcie dla Szwedów⁸. Postulował skoncentrowanie armii w czterech zgrupowaniach, rozlokowanych w pobliżu granicy. Z późniejszego przebiegu wypadków wiadomo, że plan nie został w tym założeniu zrealizowany. Wojsko skoncentrowano w jednym miejscu, następnie rozlokowano najprawdopodobniej w dwóch obozach⁹.

Poza opracowaniem planu wojny należało także przygotować projekt składu przyszłej armii. W omawianym okresie jedynym stałym wojskiem państwowym, utrzymywanym również w okresie pokoju, było wojsko kwarciane. Oddziały te zostały stworzone na mocy konstytucji sejmowej z 1578 r. Nazwa pochodzi od ¼ dochodów uzyskiwanych z podatków, przeznaczanych na utrzymanie tego wojska. Jednostki kwarciane były nieliczne¹⁰. Ich głównym zadaniem była ochrona południa kraju przed atakami Tatarów. W razie wybuchu wojny zaciągano dodatkowe oddziały, często wielokrotnie liczniejsze od wojsk kwarcianych. Jednostki tego typu określano jako komputowe lub suplementowe¹¹.

W Rzeczpospolitej decyzja o powiększeniu wojska była podejmowana w kilku etapach. Po uzyskaniu zgody sejmu na zaciągnięcie wojska oraz ustaleniu kwoty, jaką może ponieść szlachta na jego utrzymanie, hetmani przystępowali do opracowywania projektu komputu. Następnie należało uzyskać zgodę króla na zaciągnięcie sugerowanych jednostek. Po naniesieniu przez monarchę poprawek przystępowano do wysyłania tzw. listów przypowiednich, na mocy których oficerowie werbowali żołnierzy.

Od czasów Władysława IV istniał podział wojska na jednostki autoramentu (zaciągu) narodowego i cudzoziemskiego¹². Narodowy składał się głównie z kawalerii złożonej z husarii i kozaków. Zaliczano do niego również piechotę polsko-węgier-

⁷ Władysław Tomkiewicz upatrywał autora dyskursu w hetmanie Koniecpolskim. Swoją teorię opierał na znajomości przez autora zagadnień wojskowych oraz na podobieństwie stylu dokumentu do innych pism hetmana. Późniejsi badacze (Czapliński, Podhorodecki) odrzucili teorię Tomkiewicza, upatrując autora m.in. w Janie Zawadzkim, w zbiorach którego znajdowało się pismo. Prawdopodobnym autorem jest również Gerard Denhoff.

⁸ Głównym celem działań trzech zgrupowań była neutralizacja Królewca. W. Tomkiewicz, *Plan kampanii pruskiej w 1635 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, t. IX, Warszawa 1937, s. 310-311.

⁹ A. Kersten, *Stefan Czarniecki 1599-1665*, Warszawa 1963, s. 103.

¹⁰ Przykładowo w czerwcu 1632 r. wojsko kwarciane liczyło ok. 3600 żołnierzy. Stan ten został osiągnięty po podwojeniu liczby żołnierzy przez hetmana Koniecpolskiego wobec zagrożenia najazdem tatarskim. J. Wimmer, *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978, s. 197.

¹¹ Tenże, *Wojsko polskie w II połowie XVII wieku*, Warszawa 1965, s. 19.

¹² B. Baranowski, *Organizacja wojska polskiego w latach trzydziestych i czterdziestych XVII wieku*, Warszawa 1957, s. 38.

ską. Wojska cudzoziemskie składały się z tzw. piechoty niemieckiej, dragonii oraz rajtarii¹³. Poza rodzajami jednostek oba zaciągi różniły się między sobą także sposobem rekrutacji żołnierzy, jednostkami podziału oraz sposobem walki. Generalizując, wojska cudzoziemskie preferowały prowadzenie walki za pomocą broni palnej, wojska narodowe natomiast (kawaleria) walkę wręcz.

Jednostki autoramentu narodowego organizowano w chorągwie. Przeciętny oddział jazdy liczył od 100 do 150 żołnierzy. Jedyne największe, nieliczne jednostki składały się z 200 żołnierzy. Chorągwie piechoty liczyły 100 lub 200 piechurów. Dowództwo nad oddziałem sprawował oficer w stopniu rotmistrza. Wojska cudzoziemskiego zaciągu dzielono na regimenty. Każdy regiment składał się z kilku kompanii. Kompanie dzieliły się z kolei na kapralstwa. W omawianym okresie regiment liczył przeciętnie 600 żołnierzy. W wojsku cudzoziemskiego zaciągu istniały także mniejsze samodzielne jednostki. Były to tzw. freikompanie. Jednostki te określano w źródłach również jako kompanie lub nawet chorągwie¹⁴. Najwyższym oficerem w regimencie był pułkownik (oberszter)¹⁵.

Zaciąganie nowych oddziałów było kosztowne. Szczególnie w początkowym okresie istnienia jednostki jej dowódca zmuszony był wykładać duże kwoty na utrzymanie żołnierzy. Z tego względu dowódcami zostawali najczęściej bogaci magnaci, mogący wyłożyć niezbędne sumy na pokrycie wydatków.

W omawianym okresie oddziały nazywano nazwiskami ich dowódców. Jak wspomniano, tytularnymi dowódcami zostawali magnaci. Najczęściej sprawowali oni także inne funkcje państwowe, piastując urzędy wojewodów, starostów, kasztelanów itp. Z tego względu w ówczesnych spisach często nazywano poszczególne oddziały urzędami, jakie pełnili ich dowódcy, np. starosty żydaczowskiego.

Podczas rozważań dotyczących wojska czasów Władysława IV należy zwrócić uwagę także na pewien ważny aspekt związany z wielkością poszczególnych oddziałów. Liczby podawane w źródłach najczęściej nie oznaczają rzeczywistego stanu osobowego jednostki. Rozmiar oddziału podawano w tzw. porcjach (stawkach żołdu przypadających na szeregowego żołnierza). Oficerowie pobierali żołd w wielkości kilku porcji. Były to tzw. „porcje ślepe. Przy określaniu rzeczywistego stanu osobowego jednostki należy więc odliczyć ok. 10% „ślepych porcji”¹⁶.

Uchwalone przez sejm podatki umożliwiły zaciągnięcie silnej, dobrze wyposażonej armii. Ustalenie wielkości oraz odtworzenie jej składu nastęrcza jednak pewne trudności. Szczególnie liczba żołnierzy zaciągniętych na planowaną wojnę jest problematyczna. Już wówczas różnie oceniano stan osobowy wojska koronnego. Maciej Vorbek-Lettow, lekarz Władysława IV, będący w omawianym okresie przy królu, wspomina o 40 tys. żołnierzy i takiej samej liczbie czeladzi¹⁷. Bardziej prawdo-

¹³ M. Kukiel, *Zarys historii wojskowości w Polsce*, Poznań 2006, s. 91-94.

¹⁴ B. Baranowski, *Organizacja wojska polskiego...*, s. 131.

¹⁵ M. Kukiel, *Zarys historii wojskowości...*, s. 92.

¹⁶ J. Wimmer, *Historia piechoty...*, s. 202.

¹⁷ M. Vorbek-Lettow, *Skarbnica pamięci. Pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 17-18.

podobna jest wielkość podana przez szwedzkiego feldmarszałka Hermana Wrangla, oceniającego wojsko polskie na 20 tys. ludzi¹⁸.

Również współcześni badacze różnie określają wielkość armii Władysława IV. Adam Kersten twierdzi, że wojsko nie liczyło więcej niż 20 tys. ludzi, podzielonych na ponad 100 oddziałów¹⁹.

Podejmując się próby wyliczenia poszczególnych oddziałów zaciągniętych na planowaną wojnę, należy dokonać porównania czterech źródeł przedstawiających wojsko Władysława IV. Pierwsze dwa dokumenty stanowią projekty komputu wojska. Występują między nimi różnice, dlatego nie są to kopie tego samego źródła. Prawdopodobnie jeden z projektów został zrealizowany. Niestety nie jest możliwe definitywne stwierdzenie, który z tych dokumentów został wcielony w życie.

Pierwszy spis, zatytułowany *Wojsko na wojnę za Szwedami*, znajduje się obecnie w Bibliotece Uniwersytetu we Wrocławiu²⁰. Dokument został opublikowany w *Wypisach źródłowych do historii sztuki wojennej*²¹. Drugi z projektów składu wojska, *Comput wojska JKMsici do Prus*, jest przechowywany w Bibliotece PAN w Kórniku²². Na dokument ten powołuje się Henryk Wisner, określając wielkość zaciągniętej armii²³.

Pozostałe dwa źródła powstały przy okazji sporządzania rysunków ukazujących ustawienie wojska Władysława IV podczas dwóch pokazów odbytych w toku rokowań pokojowych. Do obu rysunków zostały dołączone wykazy jednostek biorących udział w prezentacji armii.

Pierwszy rysunek znajduje się w pracy Józefa Naronowicza-Narońskiego, zatytułowanej *Budownictwo wojenne*, przechowywanej obecnie w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego²⁴. *Budownictwo wojenne* opublikowano w 1957 r., omawiany rysunek nie został jednak w nim umieszczony²⁵. Nie znalazł się on również w publikacji Tadeusza Nowaka, analizującej prace Naronowicza²⁶. Rysunek został zatytułowany *Szyk Wojsk Polski w Prusiech pod Quidzyniem przy bytności KJM Władysława IV: gdy Polny [...] a Hetman Szwedzki Vrangel witał KJM A 1635*. Jego autor nie jest znany. Pomimo że źródło znajduje się w pracy Naronowicza-Narońskiego, jest mało prawdopodobne, aby był on autorem tego rysunku. Nie zachowały się żadne wzmianki o obecności Narońskiego w armii królewskiej w 1635 r. Wiadomo jednak, że jednym z jego nauczycieli był Adam Freytag, inżynier wojskowy, znany królowi Władysławowi IV, który uczestniczył w działaniach przeciwko Szeinowi. Inżynier

¹⁸ K. Ogier, *Dziennik podróży do Polski 1635-1636*, t. 1, Gdańsk 1950, s. 269-271.

¹⁹ A. Kersten, *Stefan Czarniecki...*, s. 103.

²⁰ Biblioteka Uniwersytetu we Wrocławiu, Steinwehr, T. II, s. 357-358.

²¹ *Wypisy źródłowe do historii sztuki wojennej*, z. V: *Polska sztuka wojenna w latach 1563-1647*, opr. J. Wimmer, Z. Spieralski, Warszawa 1961, s. 145-153.

²² Biblioteka PAN w Kórniku, rkps 1317, s. 35-36.

²³ H. Wisner, *Władysław IV Waza*, Wrocław 2009, s. 85.

²⁴ Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, rkps 1954, k. 143 v.

²⁵ J. Naronowicz-Naroński, *Budownictwo wojenne*, Warszawa 1957.

²⁶ T. Nowak, „*Budownictwo wojenne*” Józefa Naronowicza-Narońskiego, „Kwartalnik Historii, Nauki i Techniki” 1957, R. 2, nr 1.

zaciągnął się do armii królewskiej podczas wizyty Janusza Radziwiłła w Leydzie, podczas której syn hetmana miał rekrutować oficerów na wojnę przeciwko Moskwie²⁷. Możliwe jest więc, że pozostał w służbie królewskiej również w 1635 r. Argumentem przemawiającym za autorstwem Freytaga jest korzystanie przez Narońskiego z jego prac.

Poza Adamem Freytagiem prawdopodobnymi autorami źródła są dwaj inni inżynierowie wojskowi, z całą pewnością będący w armii królewskiej podczas rokowań ze Szwecją. Są to Jan Pleitner oraz Fryderyk Getkant.

Pleitner był autorem rysunków przedstawiających działania pod Smoleńskiem. Jego prace posłużyły następnie Wilhelmowi Hondiusowi do wykonania sztychów ukazujących walki z wojskami Szeina²⁸.

Podobnie Getkant wykonał pewne prace pozwalające dopatrywać się w nim autora omawianego źródła. Na polecenie królewskie sporządził kilka map przedstawiających m.in. okolice Pucka i Piławy²⁹. Wydaje się więc możliwe, iż rozkazano mu wykonanie rysunku.

Również czas powstania tego rysunku nie jest dokładnie znany. Jego tytuł wspomina o obecności na pokazie króla Władysława IV. Z innych źródeł wiadomo, że monarcha przybył do obozu 10 sierpnia 1635 roku³⁰. Obiekt nie mógł też powstać później niż w październiku. W miesiącu tym zlikwidowano obóz armii królewskiej³¹.

W dolnej części rysunku umieszczono *Index szyku* wymieniający jednostki biorące udział w pokazie. Jest on sporządzony w postaci grup kolumn składających się z trzech części. Pierwsza stanowi liczbę porządkową, będącą jednocześnie odnośnikiem do miejsca zajmowanego w szyku, druga rubryka wymienia dowódcę jednostki oraz formację, do której oddział należy. Ostatnia część dotyczy liczby chorągwi, z których składa się jednostka³². W końcowej części *Indexu szyku* znajduje się zsumowanie stanu osobowego poszczególnych rodzajów formacji. Źródło wymienia 2800 husarzy, 2200 kozaków, 900 rajtarów, 1400 dragonów, 2500 piechurów narodowego autoramentu oraz 4600 piechurów cudzoziemskiego zaciągu.

Drugi rysunek został sporządzony dla Ludwika XIII, króla Francji. Autorem jest poseł króla, Klaudiusz de Mesnes, hrabia d'Avaux. Rysunek wraz z oddzielnie wykonanym spisem oddziałów został opublikowany przez Karola Sienkiewicza³³. W przeciwieństwie do *Indexu szyku* wykaz jednostek sporządzony przez posła francuskiego nie podaje stanu osobowego poszczególnych rodzajów broni.

W przypadku tego rysunku data jego powstania jest dokładnie znana. Według

²⁷ S. Herbst, *Freytag Adam*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VII, Kraków 1948-1958, s. 135-136.

²⁸ K. Biskup, *Pleitner Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVI, Wrocław i in. 1981, s. 711.

²⁹ S. Herbst, *Getkant Fryderyk*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny...*, t. VII, s. 412.

³⁰ Albrycht Stanisław Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 1, 1632-1636, Warszawa 1980, s. 463.

³¹ A. Kersten, *Stefan Czarniecki...*, s. 103.

³² Autor rysunku mianem chorągwi określa także kompanie i freikompanie piechoty cudzoziemskiej, dragonii i rajtarii.

³³ K. Sienkiewicz, *Skarbiec historii polskiej*, Paryż 1839, s. 138-140.

Karola Ogiera, sekretarza posła Ludwika XIII, pokaz odbył się 15 września³⁴. Również Vorbek-Lettow podaje tę samą datę³⁵. Sam d'Avaux wspomina także o pokazie, wymienia jednak jedynie miesiąc – wrzesień³⁶.

Analiza ustawienia wojska na obu rysunkach oraz umiejscowienie poszczególnych oddziałów wykazuje znaczące różnice, należy więc przyjąć, że rysunki przedstawiają dwa różne pokazy wojska. Z tego względu rysunek anonima nie mógł powstać 15 września.

Poniższe zestawienie zawiera imiona i nazwiska dowódców poszczególnych oddziałów, urząd, jaki sprawowali w 1635 r., oraz zaznaczenie, w których źródłach dany oddział jest wymieniany.

Zestawienie jednostek wymienionych w źródłach³⁷

Husaria

Lp.	Dowódca ³⁸	<i>Wojsko na wojnę ze Szwedami</i>	<i>Comput wojska...</i>	<i>Index szyku</i>	Klaudiusz de Mesnes
1	Piotr Samuel lub Andrzej Karol, synowie Zygmunta Grudzińskiego, wojewody kaliskiego	+	+	+	+
2	Opaliński Łukasz, starosta pobierski	+	+	+	+
3	Złotnicki Tyburycy, chorąży kaliski	+	+	+	-
4	Lubomirski Stanisław, wojewoda ruski	+	+	+	+
5	Zebrzydowski Michał, starosta lanckoroński	+	+	+	+
6	Czarnecki Stefan	+	+	-	-
7	Myszkowski Gonzaga Ferdynand, ordynat pińkowski	+	+	+	+

³⁴ K. Ogier, *Dziennik podróży do...*, s. 269-271.

³⁵ M. Vorbek-Lettow, *Skarbnica pamięci. Pamiętnik...*, s. 17-18.

³⁶ K. Sienkiewicz, *Skarbiec historii...*, s. 136.

³⁷ Symbol „+” oznacza obecność jednostki w spisie lub pokazie, „-”, symbolizuje brak jednostki w źródle. W przypadku gdy nie było możliwe ustawienie obecności jednostki, oznacza ją „?”.

³⁸ Imiona i nazwiska dowódców zostały w większości opracowane na podstawie ustaleń Jana Wimmera. Imiona i nazwiska umieszczone w nawiasach opracowane przez autora artykułu.

8	Zamoyski Tomasz, podkanclerzy koronny	+	+	+	+
9	Potocki Piotr, starosta kamieniecki	+	+	+	+
10	Stogniew Mikołaj, starosta chmielnicki, rotmistrz gwardii królewskiej	+	+	+ ³⁹	+ ⁴⁰
11	Odrzywolski Jan, starosta żydaczowski	+	+	+	-
12	Potocki Stanisław	+	+	+	+
13	Konieczpolski Stanisław, hetman wielki koronny, kasztelan krakowski	+	+	+	+
14	Szczawiński Jan Szymon, starosta łęczycki ⁴¹	+	+	-	-
15	Firlej Andrzej	+	+	+	+
16	Sierakowski Jan	+	+	+	-
17	Narzynski, imię nieznanne	+	+	-	-
18	Wołucki Sebastian, kasztelan małopolski ⁴²	+	+	-	-
19	Starosta sochaczewski, imię nieznanne	+	+	-	-
20	Andrzej Ruszkowski, pod- komorzy inowrocławski	+	+	-	-
21	Kazanowski Marcin, hetman polny koronny, wojewoda podolski	+	+	-	-
22	Zamoyski Jan, starosta kaliski	+	-	+	-
23	Daniłowicz Stanisław, wojewodziec ruski	+	+	+	+

³⁹ Dokument wymienia jednostkę husarii królewskiej, prawdopodobnie jest to chorągiew gwardii, na czele której stał Mikołaj Stogniew.

⁴⁰ Jw.

⁴¹ *Urzednicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, t. 2, z. 2, Kórnik 1993, s. 93.

⁴² *Urzednicy województwa sandomierskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falińska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, t. 4, z. 3, Kórnik 1993, s. 41.

24	Bałaban Aleksander lub jego syn Jerzy, strażnik koronny	+	+	+	+
25	Niemirycz Jerzy, starosta owsucki i krzemieniecki	+	+	+	+
26	Krzywczycki, imię nieznane	+	+	-	-
27	Potocki Stanisław, wojewoda braclawski w latach 1632-1636	+	+	+	+
28	Wiśniowiecki Janusz, koniuszy koronny	+	+	+	+/- ⁴³
29	Piaseczyński Aleksander, kasztelan kamieniecki	+	+	+	+
30	Wiśniowiecki Jeremi	+	+	+	+/-
31	Sadowski, imię nieznane	-	-	+	+
32	Ruszkowski Andrzej, podkomorzy inowrocławski	-	+	-	-
33	Olizar, imię nieznane	-	+	-	-
34	Smogulecki Maciej, starosta nakielski ⁴⁴	-	+	-	-

Kozacy

Lp.	Dowódca	<i>Wojsko na wojnę ze Szwedami</i>	<i>Comput wojska...</i>	<i>Index szyku</i>	Klaudiusz de Mesnes
1	Jordan Mikołaj lub Spytek, rotmistrzowie królewscy	+	+	+	+
2	Potocki Piotr, starosta kamieniecki	+	+	+	-
3	Czarniecki Stefan	+	+	+	+

⁴³ Dokument wymienia jedynie nazwisko Wiśniowiecki, nie wiadomo więc, czy jest to oddział Janusza, czy Jeremiego. Prawdopodobnie jednak nie jest to oddział tego pierwszego, pełniącego wówczas urząd koniuszego. Brak wzmianki o tej funkcji wskazuje na dowództwo Jeremiego.

⁴⁴ *Urzednicy wielkopolscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. M. Bielińska, J. Łojek, red. A. Gąsiorowski, t. 1, z. 2, Kórnik 1985-1987, s. 109.

4	Kaszewski, imię nieznane	+	+	+	+
5	Baworowski Tomasz, rotmistrz królewski	+	+	+	+
6	Budziszewski Jędrzej lub Jerzy	+	+	+	+
7	Łaszcz Samuel, strażnik koronny	+	+	+	-
8	Odrzywolski Jan, starosta żydaczowski ⁴⁵	+	+	-	+
9	Nazwisko niewymienione	+	?	?	?
10	Ks. Czetwertyński Eliasz	+	+	+	+
11	Giżycki Jan, rotmistrz królewski	+	+	-	-
12	Herburt Mikołaj, starosta skalski	+	+	+	+
13	Olizar, imię nieznane, rotmistrz królewski	+	+	-	-
14	Mielecki Mikołaj	+	+	+	+
15	Cetner Aleksander	+	+	+	+
16	Kruczyński, imię nieznane	+	+	+	-
17	Woronowicz Teodor	+	+	-	-
18	Gorczyński, imię nieznane	+	-	-	-
19	Rogulski, imię nieznane	+	+	-	-
20	Łowczycki Tobiasz	+	+	+	-
21	Kazanowski Marcin, hetman polny koronny, wojewoda podolski	+	+	-	-
22	Żółkiewski Łukasz, starosta kałuski, rotmistrz królewski	+	+	+	+
23	Pawłowski Maciej h. Jastrzębiec, rotmistrz królewski	+	+	+	+

⁴⁵ *Urzednicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka: spisy*, oprac. K. Przyboś, red. A. Gąsiorowski, t. 3, z. 2, Kórnik 1987, s. 184.

24	Bałaban Aleksander, rotmistrz królewski	+	+	+	+
25	Potocki Stanisław	+	+	+	+
26	Gdeszyński, imię nieznane	-	+	-	-
27	Rotmistrzowie hetmana Koniecpolskiego	+	+	?	?

Rajtaria

Lp.	Dowódca	<i>Wojsko na wojnę ze Szwedami</i>	<i>Comput wojska...</i>	<i>Index szyku</i>	Klaudiusz de Mesnes
1	Czarnkowski Sędziwój, starosta drahimski	+	+	+	+
2	Leszczyński Przeclaw Paweł	+	+	+	-
3	Leszczyński Rafał, pułkownik królewski	+	+	+	-
4	Starosta radzyński, imię nieznane	+	+	-	+
5	Nieborowski, imię nieznane	+	+	+	+
6	Potocki Stanisław	-	-	-	+
7	Nazwisko nieznane, kapitan	-	-	-	+
8	Kuzborski	-	-	-	+
9	Chewakowsky	-	-	-	+
10	Daschz	-	-	-	+
11	Sierakowski Jan	-	-	+	-

Dragonia

Lp.	Dowódca	<i>Wojsko na wojnę ze Szwedami</i>	<i>Comput wojska...</i>	<i>Index szyku</i>	Klaudiusz de Mesnes
1	Żółtowski Jan Wojsław	+	+	+	+
2	Henryk Denhoff	+	+	+	+

3	Oberster leutenant, nazwisko nieznane	+	+	+ ⁴⁶	-
4	Andrzej Ruszkowski, pod- komorzy inowrocławski	-	+	-	-
5	Lubomirski Stanisław, wo- jewoda ruski	-	-	-	+
6	Butler Jakub	-	-	-	+

Piechota cudzoziemskiego autoramentu⁴⁷

Lp.	Dowódca	<i>Wojsko na wojnę ze Szwedami</i>	<i>Comput wojska...</i>	<i>Index szyku</i>	Klaudiusz de Mesnes
1	Arciszewski Eliasz	+	+	+	+
2	Przyjemski Krzysztof	+	+	-	-
3	Rosen Reinhold	+	+	+	+
4	Maidel, imię nieznane	+	+	-	-
5	Niemirycz Jerzy, starosta owsucki i krzemieniecki	+	+	+	+
6	Butlers Jakub, pułkownik królewski	+	+	+	+
7	Plater Gotard, pułkownik królewski	+	+	-	-
8	Jakub Wejher	+	+	+	-
9	Kreuz, pułkownik dragonii	+	+	-	-
10	Du Plessis Tomasz, pułkownik królewski	+	+	-	-
11	Leon, imię nieznane, pułkownik królewski	+	+	+	-
12	Zamoyski Tomasz, podkanclerzy koronny	+	+	-	-

⁴⁶ Prawdopodobnie oddział też został podpisany jako „Dragoni Króla”.

⁴⁷ Spisy komputowe nie dzielą jednostek na autoramenty. Podziału dokonano na podstawie kryterium wielkości oddziału. Jak wspomniano, największe chorągwie piechoty narodowego zaciągu liczyły 200 żołnierzy. Jednostki liczące powyżej 200 żołnierzy stanowiły więc autorament cudzoziemski.

13	Ks. Radziwiłł Zygmunt, kawaler maltański	+	+	+	+
14	W tekście nazwisko niewymienione	+	-	-	-
15	Kruczyński, imię nieznanne	+	+	-	+
16	Worytko, imię nieznanne	+	+	-	-
17	Nadolski Samuel Stanisław, kapitan królewski	+	+	-	-
18	Stesl, imię nieznanne	+	+	-	-
19	Krasinski	-	+	-	-
20	Denhoff	-	+	-	-

Piechota narodowego autoramentu

Lp	Dowódca	<i>Wojsko na wojnę ze Szwedami</i>	<i>Comput wojska...</i>	<i>Index szyku</i>	Klaudiusz de Mesnes
1	Siemaszko Jan, rotmistrz	+	+	? ⁴⁸	? ⁴⁹
2	Potocki Piotr, starosta kamieniecki	+	+	?	?
3	Wybicki, imię nieznanne	+	+	?	?
4	Konieczpolski Stanisław	+	+	?	?
5	Kazanowski Marcin	+	+	?	?
6	Mniszewski Waław	+	-	?	?
7	Lubomirski Stanisław	-	-	+	?
8	Ruszkowski Andrzej, podkomorzy inowrocławski	-	+	?	?
9	Burniszewski, imię nieznanne	-	+	?	?

⁴⁸ Rysunek przedstawia tylko duże oddziały piechoty narodowego zaciągu, złożone z kilku chorągwi. Nie wymienia natomiast poszczególnych dowódców

⁴⁹ Źródło wymienia jedynie jeden oddział piechoty, podpisany jako piechota węgierska, którym jest regiment gwardii generała Konieczpolskiego. Obok nazwy podano także liczbę 1200 żołnierzy. Według wojska na wojnę piechota narodowego zaciągu liczyła 1200 ludzi, drugi ze spisów komputowych podaje liczbę 1100. Prawdopodobne jest więc, że w pokazie uczestniczyły wszystkie wymienione w spisach chorągwie narodowego autoramentu.

Analizując te cztery źródła należy dokonać próby wskazania jednostek, które zostały zaciągnięte na planowaną wojnę.

Na podstawie powyższego zestawienia możemy podzielić jednostki pojawiające się w źródłach na trzy kategorie. Pierwszą tworzą oddziały występujące we wszystkich wykazach. Drugą grupę stanowią jednostki wymieniane jedynie w spisach komputerowych. Ostatni zespół tworzą oddziały wzmiankowane tylko w załącznikach do rysunków.

W przypadku pierwszej grupy wymienienie oddziałów we wszystkich źródłach ostatecznie potwierdza ich obecność w armii królewskiej. Pewną trudność napotykamy podczas omawiania jednostek znajdujących się jedynie w *Wojsku na wojnę...* i *Compucie woyska...* Wzmiankowanie oddziału w obu spisach pozwala domniemywać, że znalazł się on faktycznie w składzie armii królewskiej. Nasuwa się jednak pytanie – dlaczego jednostka nie uczestniczyła w żadnym z pokazów? Odpowiedź może stanowić teza Adama Kerstena, według którego armia królewska została podzielona na dwie części. Pierwsze zgrupowanie rozlokowano pod Czerwonym Dworem i podlegało bezpośrednio hetmanowi Koniecpolskiemu. Drugie zgrupowanie, kwidzyńsko-malborskie, było mniej liczne i stanowiło obwód⁵⁰. Jeżeli teoria Kerstena jest słuszna, wówczas należy przyjąć, że jednostki niebiorące udziału w pokazach znajdowały się w zgrupowaniu obwodowym.

Największą trudność stanowi obecność części oddziałów na pokazach przy ich nieobecności w komputerach. Prawdopodobnym wytłumaczeniem tego jest podpisywanie niektórych jednostek nie nazwiskami ich tytularnych dowódców, tylko oficerów sprawujących dowództwo w ich zastępstwie. W przypadku słuszności tego założenia mamy do czynienia z tymi samymi oddziałami, lecz jedynie z innymi oficerami.

Rekonstruując wojsko zaciągnięte na planowaną wojnę, należy dokonać także próby odtworzenia stanu osobowego poszczególnych oddziałów. Zestawienie wielkości jednostek jest możliwe dzięki dwóm spisom komputerowym. Wykazy jednostek ukazanych na rysunkach nie podają, ilu ludzi liczyły oddziały.

Wspomniane spisy wymieniają także województwa i ziemie, do których oddziały zostały przypisane. Najprawdopodobniej było to związane z zakwaterowaniem wojska na leża zimowe 1634/1635. Potwierdzeniem tej teorii jest dyslokacja piechoty. Większość oddziałów umieszczono w województwach południowych, gdzie wcześniej zostały zgromadzone w celu odparcia spodziewanego ataku ze strony Turcji. Przyczynę tego stanowił zapewne brak czasu na przesunięcie piechurów do województw północnych. Kawaleria, mogąca pokonywać szybciej większe odległości, była w stanie osiągnąć ziemie północne przed zimą.

Poniższe zestawienie zawiera wykaz jednostek poszczególnych rodzajów broni, liczbę ludzi znajdujących się w oddziale oraz województwo lub ziemię, do której jednostka została przypisana.

---

⁵⁰ A. Kersten, *Stefan Czarniecki...*, s. 103.

Stany osobowe oddziałów oraz ich dyslokacja przed planowaną wojną

Husaria

Lp.	Dowódca	Wielkość oddziału ⁵¹	Przypisane województwo (w.)/ ziemia (z.)
1	Piotr Samuel lub Andrzej Karol, synowie Zygmunta Grudzińskiego, wojewody kaliskiego	150/150	Wielkopolska
2	Opaliński Łukasz, starosta pobierski	150/150	Wielkopolska
3	Złotnicki Tyburycy, chorąży kaliski	100/150	Wielkopolska
4	Lubomirski Stanisław, wojewoda ruski	150/150	w. krakowskie
5	Zebrzydowski Michał, starosta lanckoroński	150/150	w. krakowskie
6	Czarnecki Stefan	150/100	w. krakowskie
7	Myszkowski Gonzaga Ferdynand, ordynat pińkowski	140/140	z. zatorska i oświęcimska
8	Zamoyski Tomasz, podkanclerzy koronny	100/100	w. sandomierskie
9	Potocki Piotr, starosta kamieniecki	150/150	w. sandomierskie
10	Stogniew Mikołaj, starosta chmiel- nicki, rotmistrz gwardii królewskiej	150/150	w. sandomierskie
11	Odrzywolski Jan, starosta żydaczowski	100/100	w. sandomierskie
12	Potocki Stanisław	100/100	w. sandomierskie
13	Konieczpolski Stanisław, hetman wielki koronny, kasztelan krakowski	220/220	w. sieradzkie, z. wieluńska
14	Szczawiński Jan Szymon, starosta łęczycki ⁵²	100/100	w. łęczyckie
15	Firlej Andrzej	100/100	w. lubelskie
16	Sierakowski Jan	100/100	w. lubelskie
17	Narzymyński, imię nieznane	100/100	w. płockie
18	Wołucki Sebastian, kasztelan małogoski	100/100	w. rawskie

⁵¹ Pierwsza liczba oznacza wielkość oddziału wg *Wojska na wojnę...*, druga wg *Computu wojska...*

⁵² *Urzednicy województwa łęczyckiego...*, s. 93.

19	Starosta sochaczewski, imię nieznane	100/100	w. rawskie
20	Podkomorzy inowrocławski, imię nieznane	100/100	w. pruskie
21	Kazanowski Marcin, hetman polny koronny, wojewoda podolski	150/150	w. ruskie
22	Zamoyski Jan, starosta kaliski	-/150	w. ruskie
23	Daniłowicz Stanisław, wojewodzie ruski	100/100	w. ruskie
24	Bałaban Aleksander lub jego syn Jerzy, strażnik koronny	100/100	w. ruskie
25	Niemirycz Jerzy, starosta owsucki i krzemieniecki	100/100	w. ruskie
26	Krzywczycki, imię nieznane	100/100	z. chełmska
27	Potocki Stanisław, wojewoda braclawski w latach 1632-1636	150/150	z. halicka
28	Wiśniowiecki Janusz, koniuszy koronny	150/150	w. wołyńskie
29	Piaseczyński Aleksander, kasztelan kamieniecki	100/100	w. wołyńskie
30	Wiśniowiecki Jeremi	100/100	w. wołyńskie
31	Ruszkowski Andrzej, podkomorzy inowrocławski	-/100	w. brzeskie, inowrocławskie i z. wieluńska
32	Olizar, imię nieznane	-/100	w. kijowskie
33	Smogulecki Maciej, starosta nakielski	-/150	w. płockie

Kozacy

Lp.	Dowódca	Wielkość oddziału	Przypisane województwo (w.)/ ziemia (z.)
1	Jordan Mikołaj lub Spytek, rotmistrzowie królewscy	100/100	w. krakowskie
2	Potocki Piotr, starosta kamieniecki	100/100	w. sandomierskie
3	Czarnecki Stefan	100/-	w. sieradzkie i z. wieluńska
4	Kaszewski, imię nieznane	100/-	w. brzeskie, inowrocławskie i z. wieluńska
5	Baworowski Tomasz, rotmistrz królewski	100/100	w. brzeskie, inowrocławskie i z. wieluńska

6	Budziszewski Jędrzej lub Jerzy	100/100	w. brzeskie, inowrocławskie i z. wieluńska
7	Łaszcz Samuel, strażnik koronny	100/100	w. brzeskie, inowrocławskie i z. wieluńska
8	Odrzywolski Jan, starosta żydaczowski	100/100	w. brzeskie, inowrocławskie i z. wieluńska
9	Nazwisko niewymienione	150/-	w. płockie
10	Ks. Czetwertyński Eliasz	150/150	w. czernichowskie
11	Giżycki Jan, rotmistrz królewski	150/150	w. czernichowskie
12	Herburt Mikołaj, starosta skalski	140/140	w. czernichowskie
13	Olizar, imię nieznane, rotmistrz królewski	100/-	w. czernichowskie
14	Mielecki Mikołaj	100/100	w. czernichowskie
15	Cetner Aleksander	100/100	w. czernichowskie
16	Kruczyński, imię nieznane	100/100	w. czernichowskie
17	Woronowicz Teodor	100/100	w. czernichowskie
18	Gorczyński, imię nieznane	100/-	w. czernichowskie
19	Rogulski, imię nieznane	100/100	w. czernichowskie
20	Łowczycki Tobiasz	100/100	w. czernichowskie
21	Kazanowski Marcin, hetman polny koronny, wojewoda podolski	150/150	w. ruskie
22	Żółkiewski Łukasz, starosta kałuski, rotmistrz królewski	150/150	w. ruskie
23	Pawłowski Maciej h. Jastrzębiec, rotmistrz królewski	200/200	w. ruskie
24	Bałaban Aleksander, rotmistrz królewski	100/100	w. ruskie
25	Potocki Stanisław	100/100	z. halicka
26	Gdeszyński, imię nieznane	-/100	w. kijowskie
27	Rotmistrzowie hetmana Koniecpolskiego	2000/2000	w. braclawskie

Rajtaria

Lp.	Dowódca	Wielkość oddziału	Przypisane województwo (w.)/ ziemia (z.)
1	Czarnkowski Sędziwój, starosta drahimski	150/150	Wielkopolska
2	Leszczyński Przeclaw Paweł	150/150	Wielkopolska
3	Leszczyński Rafał, pułkownik królewski	100/100	Wielkopolska
4	Starosta radzyński, imię nieznane	120/120	w. łęczyckie
5	Nieborowski, imię nieznane	100/100	w. rawskie

Dragonia

Lp.	Dowódca	Wielkość oddziału	Przypisane województwo (w.)/ ziemia (z.)
1	Żółtowski Jan Wojśław	500/500	w. sieradzkie i z. wieluńska
2	Henryk Denhoff	200/600	w. pruskie
3	Oberster leutenant, nazwisko nieznane	600/400	w. ruskie
4	Andrzej Ruszkowski, podkomorzy inowrocławski	-/400	w. ruskie

Piechota cudzoziemskiego autoramentu

Lp.	Dowódca	Wielkość oddziału	Przypisane województwo (w.)/ ziemia (z.)
1	Arciszewski Elias	600/600	Wielkopolska
2	Przyjemski Krzysztof	600/600	Wielkopolska
3	Rosen Reinhold	600/600	w. krakowskie
4	Maidel, imię nieznane	600/600	w. krakowskie
5	Niemirycz Jerzy, starosta owsucki i krzemieniecki	600/600	w. kijowskie
6	Butlers Jakub, pułkownik królewski	600/600	w. kijowskie
7	Plater Gotard, pułkownik królewski	600/600	w. kijowskie
8	Jakub Wejher	600/500	w. podolskie
9	Kreuz, pułkownik dragonii	600/600	w. podolskie

10	Du Plessis Tomasz, pułkownik królewski	300/300	w. podolskie
11	Leon, imię nieznane, pułkownik królewski	400/400	w. lubelskie
12	Zamoyski Tomasz, podkanclerzy koronny	600/600	w. bełskie
13	Ks. Radziwiłł Zygmunt, kawaler maltański	600/600	w. mazowieckie
14	W tekście nazwisko niewymienione	1100/-	w. mazowieckie
15	Kruczyński, imię nieznane	500/500	w. podlaskie
16	Worytko, imię nieznane	300/300	w. podlaskie
17	Nadolski Samuel Stanisław, kapitan królewski	600/600	w. pruskie
18	Stesl, imię nieznane	500/500	z. chełmska
19	Krasinski	-/500	w. podlaskie
20	Denhoff	-/600	w. sandomierskie

Piechota narodowego autoramentu

Lp.	Dowódca	Wielkość oddziału	Przypisane województwo (w.)/ ziemia (z.)
1	Siemaszko Jan, rotmistrz	200/100	w. kijowskie
2	Potocki Piotr, starosta kamieniecki	100/100	w. kijowskie
3	Wybicki, imię nieznane	200/200	w. lubelskie
4	Konieczpolski Stanisław	300/200	z. halicka
5	Kazanowski Marcin	200/200	z. halicka
6	Mniszewski Wacław	200/-	w. podlaskie
7	Ruszkowski Andrzej, podkomorzy inowrocławski	-/100	w. brzeskie, inowrocławskie i z. wieluńska
8	Burniszewski, imię nieznane	-/200	w. podlaskie

Zarówno *Wojsko na wojnę...*, jak i *Comput wojska...* podają w końcowej części liczbę żołnierzy znajdujących się w poszczególnych rodzajach wojska. Z powyższego zestawienia wynikają pewne rozbieżności między zsumowaniem żołnierzy w źródłach a wielkościami podawanymi przy konkretnych oddziałach. Liczba żołnierzy w poszczególnych rodzajach wojska przedstawia się następująco:

- *Wojsko na wojnę ze Szwedami...*: husaria 3660, kozacy 4890, rajtaria 620, dragonia 1700, piechota 12 700;
- *Comput wojska JKMsći do Prus...*: Husaria 4000 (4060)⁵³, kozacy 4540, rajtaria 1700 (620), dragonia 1500 (1900), piechota 11 000 (11 300).

Wojsko Władysława IV różniło się od armii zaciąganych w czasach Zygmunta III Wazy stosunkiem piechoty do kawalerii. Generalizując, we wcześniejszym okresie w armiach polowych dominowała kawaleria, uznawana za bardziej mobilną i wartościową niż piechota. Przystępując do przygotowań do wojny ze Szwedami naczelne dowództwo postanowiło zwiększyć liczbę piechoty kosztem jazdy. Decyzja ta była podyktowana kilkoma względami. Po pierwsze, należało się spodziewać, że walki w Prusach będą się opierać głównie na zdobywaniu umocnionych pozycji wroga oraz znajdujących się w jego posiadaniu silnie ufortyfikowanych miast. Do tego typu działań niezbędna stawała się liczna piechota, zaś kawaleria zbędna. Drugim istotnym czynnikiem wpływającym na decyzje o zwiększeniu liczby piechoty były doświadczenia wyniesione z poprzednich zmagania z wojskiem Gustawa Adolfa. Szwedzką piechotę uznawano za jedną z najlepszych w Europie. Wnioski wyciągnięte z walk prowadzonych w latach 1626-1629 nakazywały zwiększenie sił piechoty. Miało to także na celu podniesienie karności wojska. Piechurzy pochodzenia plebejskiego byli mniej skłonni do buntów i zawiązywania konfederacji niż kawaleria. Potwierdzeniem tego jest sytuacja, jaka się wytworzyła po zakończeniu działań przeciwko Szeinowi. Po zakończeniu walk okazało się, że brakuje pieniędzy na wypłacenie wojsku zaległego żołdu. Jak wspomniano, po zawarciu pokoju w Polanowie naczelne dowództwo zaczęło przerzucać oddziały pod Kamieniec Podolski. Wówczas część nieopłaconej jazdy odmówiła wykonania rozkazu i zaczęła rabować znaczne połacie kraju. Zjawisko to nie dotyczyło piechoty i dragonii. W oddziałach tego typu panowała surowsza dyscyplina. Również szeregowi żołnierze nie byli skłonni do buntu, zadawałając się zaliczkami wypłacanymi na poczet żołdu oraz zapewnieniem o uregulowaniu należności w przyszłości⁵⁴.

Wystawione na wojnę wojsko prezentowało się doskonale, budząc zachwyt obserwatatorów, szczególnie cudzoziemskich. O wrażeniu, jakie żołnierze wywierali, najlepiej świadczy relacja Karola Ogiera, sekretarza posła Ludwika XIII: „Po drodze widzieliśmy przechodzące piesze regimenty, które na wojnę tę przysłał wojewoda ruski. Wszystkie one nosiły te same barwy i takie samo miały uzbrojenie, mianowicie wszyscy w muszkiety zbrojni. Nigdzie z pewnością na świecie nie znaleźć ludzi o bardziej krzepkim i mocnym wyglądzie; przerażają bowiem już samym obliczem i chłodem. Zresztą mają oni wszyscy głowy poznaczone przez Moskwinów i Turków okrutnymi bliznami, a ponieważ głowy golone, przeto rany te są widoczne”⁵⁵.

Do oczekiwanej przez króla wojny nie doszło. Stało się tak z kilku powodów. Z jednej strony dynastyczna polityka Władysława IV nie znajdowała poparcia u szlachty obawiającej się wzmocnienia władzy królewskiej w przypadku, gdyby

⁵³ W nawiasach podano liczby wynikające z sumowania poszczególnych oddziałów.

⁵⁴ J. Wimmer, *Historia piechoty...*, s. 210-211.

⁵⁵ K. Ogier, *Dziennik podróży do...*, s. 145-147.

monarcha uzyskał jakieś nabytki kosztem Szwecji. Główny cel szlachty stanowiło zniesienie pobieranych przez Szwedów uciążliwych ceł. Również koła kierownicze Szwecji nie były zainteresowane prowadzeniem wojny. Zaobserwować tu można ewolucję polityki Sztokholmu. Do 1635 r. wszelkie próby renegocjacji warunków rozejmu altmarskiego wysuwane przez Polskę pozostawały bez odzewu⁵⁶. Gdy jednak Rzeczpospolita wysłała obronną ręką z konfliktu z carem oraz zneutralizowała niebezpieczeństwo ze strony sułtana, okazało się, że Szwecja będzie zmuszona walczyć z całą jej potęgą. Wielką rolę w zmianie polityki Sztokholmu odegrał także widok doskonale wyszkolonej, zaopatrzonej i licznej armii. Czynniki te skłoniły szwedzkich negocjatorów do znacznych ustępstw.

Ostatecznie rokowania prowadzone w Sztumskiej Wsi zostały uwieńczone sukcesem. Dnia 12 września 1635 r. zawarto nowy rozejm, tym razem mający trwać do 11 lipca 1661 r. Na mocy jego ustaleń Szwecja rezygnowała z pobierania ceł oraz opuszczała Prusy. Stan posiadania obu stron w Inflantach pozostawał bez zmian. Na czas rozejmu zawieszono także prawa Władysława IV do korony szwedzkiej⁵⁷.

Zawarcie rozejmu odbiło się negatywnie na stanie liczbowym wojska koronnego. Sejm nadzwyczajny, obradujący w dniach 21 listopada-9 grudnia 1635 r. uznał, że Polsce nie grozi już żadne niebezpieczeństwo i postanowił rozwiązać z tak wielkim trudem zgromadzone wojsko. Pozostawiono jedynie 2500 koni i porcji wojska kwarcianego, 200 żołnierzy stanowiących załogę Kamieńca oraz regiment Ludwika Weyhera, w sile 600 porcji, obsadzający Puck oraz forty Władysław i Kazimierz⁵⁸.

Król, nie mogąc utrzymać licznego wojska, starał się przynajmniej pozostawić w służbie najwybitniejszych oficerów oraz specjalistów wojskowych, m.in. oficerów artylerii i inżynierów. Pozostałością po armii pierwszych lat panowania Władysława IV była także duża ilość broni zmagazynowana po zawarciu rozejmu w arsenałach królewskich.

Summary

Register of the crown army in 1635

In 1635 was dying out armistice between the Polish Commonwealth and the Kingdom of Sweden, tight in Altmark in 1629. The terms of this truce was not to assent for Warsaw. It was obvious that Poland will do everything to enclose a new truce on better conditions. There were two ways to achieve this. First one was to negotiate, the second one to fight. The article is about the army that was developed to overcome the Swedish army

⁵⁶ Niechęć ta wywołana była głównie wytycznymi kanclerza Alexa Oxiensterny, kierującego polityką zagraniczną po śmierci Gustawa Adolfa. L.E. Wolke, G. Larsson, N.E. Villstrad, *Wojna trzydziestoletnia. Europa i świat 1618-1648*, Warszawa 2010, s. 138.

⁵⁷ L. Podhorodecki, *Stanisław Koniecpolski...*, s. 331.

⁵⁸ J. Wimmer, *Wojsko i skarb Rzeczypospolitej u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. XIV, cz. I, Warszawa 1968, s. 65; tenże, *Historia piechoty...*, s. 212.

and to recover lost lands. The autor compared four records of the army and tried to determine which units where indeed signed on. The autor did not only focus on the army, but he also described the political background of the raising of the new army. The political events are presented from 1632 – the begining of war between Poland and Moscow. The article ends on 1635 the new truce signed in Sztumska Wieś. This paper is an attempt to reconstruct the actual number af soldiers that were reised for the planed war. The autor also attempted to reconstruct the composition of the army.